

A mindent megalapozó Jegyzetfüzet-versek
Dylan Thomas ifjúkori költeményeinek magyar fordításáról

Erdődi Gábor műfordítói vállalkozása egyedülálló teljesítmény mind a magyarországi Dylan Thomas-recepció, mind pedig az összmagyar műfordítás-irodalom történetében. A fordító hiánypótló munkát publikált a közelmúltban: egy az egyben lefordította a walesi költő azon 237 fiataalkori, 14 és 20 éves kora között írott versét, melynek jó része eddig a magyar közönség számára ismeretlen volt, s melyekből a fiatalon elhunyt költő egész későbbi költészete táplálkozott.

Mint többek között angol szakot végzett irodalmárnak, jelen sorok szerzőjének mintegy hivatalból meg kell jegyeznie: szomorú ténye, s igencsak nagy hiányossága a magyarországi Dylan Thomas-recepciónak, hogy e versek többségéről korábban egyszerűen nem vett tudomást. Pedig ezek azok a költemények – s erre ma már cáfolhatatlan filológiai bizonyítékai vannak az anglisztikának –, melyekből a világhírű walesi költő szinte összes később publikált, letisztultabb, érettebb verseit (tovább)írta. Tehát egy egész nagy költészet forrásvidéke az, amit most végre, a 2010-es évek elején könyv formában a kezébe vehet a magyar olvasó is.

Csupán véletlenszerűen emelnék ki egy-két példát a magyar nyelvterületen kevésbé vagy egyáltalán nem ismert ifjúkori verset, melyek elméletileg még zsengék – gyakorlatilag a költő életkorát s későbbi pályáját is figyelembe véve meglepően érett, látomásos, kozmikus-erotikus költemények, mint például a *The rod can lift its twining head...* kezdetű szöveg 1930 augusztusából:

Lendül a pálca két feje...

Lendül a pálca két feje
kígyóként marja meg karom
Halálra sújtván ereje
már túl is vagyok bajokon.

*Hisz halál barátunk lehet,
mi pálcánk is tán bűverő
Mint a megváltó feszület
és az örök-idő.
Inkább a féreg osztozik
a bőrömnön és húsomon,
mint vérzön veszejtem el itt
a bűnös hajlamom.*

E fiataalkori (gyakorlatilag kamasz fejjel írott) szövegekben már a kezdet kezdetén jelen van gyakorlatilag minden téma – születés, halál, szerelem, erotika, lázadás, igazságkeresés, megváltás, bűn és bűnhődés, s mindezzel együtt a végső nagy, ontológiai kérdések –, mely Dylan Thomas későbbi, valamivel letisztultabb – mondjuk így, az ekkor még féktelenül áradó szavakat és képeket valamiféle meder korláta közé szorító – lírájában. Persze a hosszabb terjedelmű – miként a fordító megjegyzi utószavában, átlagban hatvan soros –, számos esetben Yeats és / vagy T. S. Eliot poétikai megoldásait idéző hosszúverseken kívül már az ifjú Dylan Thomas is képes volt egészen rövid, minimalista – rá vallóan persze a formai bravúrokat, a metrikai könnyedséget itt sem nélkülöző –, szentenciózus költeményekben megnyilatkozni, miként arról a kötet több darabja, példának okáért az *Introductory Poem* címet viselő, 1931 októberében született, egyszerre ironikus és ars poétikus szöveg is tanúskodik:

Bevezető vers

*Hogy igazolódjék a tan az ominózus
Kerüljön tepsibe a filozófus
S az eszes az eszelőstől
Meneküljön autó-kerekektől
Így szellem a költészet ellen lázong
el se mozdulok a madárháztól.*

A kevésbé ismert ifjúkori versek mellett Erdődi Gábor – átütő erővel – fordította újra többek között Kálnoky László klasszikus magyarítása után Dylan Thomas *And death shall have no dominion* című híres, 1933-as költeményét, melyről mindenképpen úgy gondolom,

műfordítás-történeti jelentőségű vállalkozás, fordítói fegyvertény, éppen ezért a viszonylag hosszú szöveg megérdemli, hogy teljes terjedelmében idézzük:

És nem győz rajta halál birodalma

És nem győz rajta halál birodalma.

Meztelen lélek amott lesz egy

minden szél és holdi lakóval

Nap édes dörgésével elegy

Míg letisztogatva csont, hús, oldal

Könyökén, lábán csillag megjelen

Bár örült, nem veszi esztét,

Bár vízbefül, fölveti fejét

S noha szerető vész, nem vész a szerelem

És nem győz rajta halál birodalma.

És nem győz rajta halál birodalma.

Jöjjön száz zöld dagály a tenger mélyein

soká hever, de meg nem hal, bizony,

és hólepel alatt, föld fehér éjein

kínpadra csavarva nem enged izom

Kerékre húzva meg nem törik

A hit, kezében, kettéhasad

s gonosz kardok bár átdöfik

Törik bár minden, ő nem szakad,

És nem győz rajta halál birodalma.

És nem győz rajta halál birodalma.

Nem hallja többé sirály jaját

S partokon tenger-dörgedelem

nem mond a sós légnek semmi új csodát

hol virág lengett, virág kecsesen

többé nem emeli fejét eső csapásain

Nézésétől a szépség peregne szét

*de takarva szemét, tán lenne újra szép
Szépséget felvirágoztat a kín.
És nem győz rajta halál birodalma.*

*És nem győz rajta halál birodalma.
Tenger vagy hó alatt, ím végre
mit elveszettek hitt, felfedi az ész.
S kis lelkét fogja a tenyerébe
tudván, hogy már soha nem enyész.
A Napban vár, míg a Nap kihuny és
már tudja is, mit sejtett ő csupán
életről-halálról kibomlik a talány.
Ismeri lelkét. Nincs többé kétkedés.
És nem győz rajta halál birodalma.*

Így fordítódik tehát újra magyarra a költő egyik hazánkban talán legismertebb verse, az értelmezés új tereit nyitva meg a szöveg számára. Kálnoky László méltán híres fordításával persze összevethető és valamilyen szinten össze is vetendő a szöveg: Kálnoky az eredeti angol szöveg kissé fragmentált, széttartó szintaxisát világosabb mondathatárokkal, konkrétabb értelmezésben publikálta, míg olybá tűnik, Erdődi Gábor fordításában a többértelműségek és a helyenként elmosódó szintaktikai határok inkább megmaradnak. Érdeemes továbbá azt a pusztán filológiai természetű tényt megemlíteni, hogy míg Kálnoky a költő kötetbe később felvett, négyből három versszakossá redukált változatát magyarította, addig Erdődi visszanyúlt az egészen fiatalkori eredeti változathoz, és – talán az érettebb Dylan Thomas szerzői intencióját talán egy kissé megkerülve – a teljes, négy strófából álló szöveget tárta magyarul az olvasóközönség elé.

Ami Erdődi műfordítói stílusát és annak értékelhetőségét illeti – s talán itt van a legnehezebb dolga a kritikusnak, ha valamennyire objektív értékítéletet akar mondani a fordítások felett –, angol szakosként azt kell mondjam, összességében meglehetősen jól eltalálta azt a regisztert, amelyben visszaadni igyekszik a fiatal Dylan Thomas örvénylő, kép- és szentenciahalmozó, látomásos-kozmikus költészetét. E líra leginkább tudatfolyam-versekre és / vagy drámai monológokra emlékeztet a legtöbb ifjúkori költemény esetében akkor is, ha azokat eredeti nyelven olvassuk. Úgy vélem, a fordító az esetek döntő részében sem alul-, sem pedig túl nem stilizálja a versek magyar változatait, ugyanakkor kellően archaizál is azt a

tényt figyelembe véve, hogy Dylan Thomas versei az 1920-as és '30-as években íródtak, következésképpen nem kortárs irodalmi alkotások, s talán nem is kellene őket – magyarul sem – azokként olvasnunk. Erdődi Dylan Thomasának stílusa magyarul leginkább a *nyugatos* hagyományba illik bele, s random összevetve néhány magyarítást az eredeti angol szövegekkel úgy vélem, a versek egyszerre törekszenek a viszonylagos jelentésbeli pontosságra és az esztétikai szépségre, ezáltal a legnemesebb (modern) magyar versfordítói hagyományokat követve. A jelentésbeli pontosságra való törekvés Dylan Thomas különleges költői nyelve és a walesi-kelta utalások, többértelműségek, valamint a szavak másodlagos, dialektusbeli jelentésrétegei miatt egyáltalán nem könnyű feladat, s még e líra avatott ismerője is ingoványos talajon jár, ha fordításra adja a fejét. Merész módon magyarítja ugyanakkor a költő által helyenként megjelenő neologizmusokat, többek között a *Do you not father me...*, magyarul *Ne atyásíts...* kezdetű versben, ahol a fordító Dylan Thomas látszólag önkényesen *igésített főneveit* (az angolban persze az ilyesmi nem annyira szokatlan) a hűség kedvéért ugyancsak megkísérli igésíteni. A fordító hangsúlyt fektet a versek zeneiségének erősítésére, a szövegek általában jambikus lüktetésére, melynek kedvéért nem ártallja megváltoztatni a hatályban lévő magyar helyesírási szabályokat a hosszú és rövid magánhangzók terén – erre számtalan példát találhatunk a kötetben, például a *röpül* ige rengeteg helyen hosszú *ű*-vel, a *tanul* hosszú *ú*-val, a *könnyű* melléknév rövid *ü*-vel szerepel, ezzel is erősítve a versek olykor szándékosan archaizáló stílusát. Kiemelhetjük továbbá azt, hogy Erdődi invenciózus sűrítési technikát alkalmaz Dylan Thomas komplex, az angol eredetiben legtöbbször birtokos szerkezetet használó metaforáinak fordítására: jellemzően kötőjeles összetett szavakat használ a magyar szövegekben: hogy csak néhány példát említsünk, ilyen a *kísérteti-kemény*, a *vasnövény-vízmosás* vagy a *szemérmes-szívárvány-ölelés* költői összetételek a *Rain cuts the place...* című vers magyar fordításában (103-104. oldal).

A hosszú, monológyszerű versek esetében pedig a fordító poétikai megoldásai mögött mintha ott éreznénk Arany János Shakespeare-fordításainak monológjait is – Dylan Thomas egyébként nem titkoltan használt Shakespeare-utalásokat számos művében, s a Shakespeare-drámák nagymonológjaira oly jellemző asszociatív technika és olykor túltengő képhalmozás az ő lírájában is tetten érhető, akár még a filológiai eszköztárával is bizonyítható módon. Mindezek fényében úgy gondolom, a fordító korántsem nyúl mellé, mikor adaptációban tudatosan megkísérel rájátszani a magyar Shakespeare-fordítás Arany János által teremtet – azóta persze számos fordító által szükségszerűen továbbgondolt és átértelmezett – tradíciójára. A műfordító-költő Erdődi Gábor a kozmikus költészet terén továbbá bevallottan ihletőjének tekinti József Attila hasonló grandiózus költői látomásait, ezért talán nem túlzás

azt állítani, hogy a Dylan Thomas-fordítások mögött áttételesen József Attila hasonló költeményeinek hatását is ott érezhetjük – fordítói utószavában egyébként (351-355. oldal) Erdődi *bio-kozmikus* és *kozmo-erotikus lírá*nak nevezi a walesi költő ifjúkori verseit, ezzel ugyancsak közelebb hozva Dylan Thomast magyar kortársához, József Attilához.

Fellelhetők persze a vaskos kötetben apróbb stílustörések is, melyek bizonyos szempontból akár hibaként is felróhatók a fordító számára. Egy példa ezekre az egyébként nem sok helyen előforduló stílustörésekre, hogy az angol *horror* szót – és ez a kötetben belül számos helyen, következetesen előfordul – nemes egyszerűséggel meghagyja angolosan, *horror*ként, mely a magyarban ugyebár elsősorban egy populáris műfaj megjelölésére szolgál, s nem fordítja az ebben a lírai kontextusban talán sokkal természetesebben hangzó *borzadály*, *rémület*, stb. szavakkal. Egy-két szöveghelyen megjelenik az ugyancsak latin eredetű *frigid* melléknév is (nem feltétlenül a női frigiditásra utalva), változatlanul, holott talán ezt is valamivel természetesebben hangzana *rideg*ként vagy *hideg*ként a magyar fordításában. Megjelenik továbbá a *sex* főnév *sze*xként való magyarítása, mely sokkal inkább a globalizáció egyre inkább anglicizálódó kortárs magyar szóhasználatra jellemző, holott ha következetesen szeretnénk visszanyúlni a nyugatos műfordítói tradícióhoz és az 1930-as évek lírájának stílusához, talán érdemesebb volna ezt is *szeretkezés*ként magyarítani. Felrónám továbbá a fordítónak, hogy sokhelyütt nem következetes a határozott névelő kitétele és / vagy elhagyása, különös tekintettel a kötött formában írott versek esetében érezhetjük úgy némely helyen, hogy egy-egy névelő a szótagszám betartása kedvéért marad el olyan szöveghelyekről, ahol jelenléte indokolt volna. Ezek a stílus- és kontextusidegennek ható elemek persze főként szó szintűek, s jelenlétük minimálisan hat zavarónak a magyarul egyébként többnyire átütő természetességgel lüktető versszövegek befogadása terén.

A hazai recepció első állomása az Európa Könyvkiadó *Dylan Thomas összegyűjtött versei* című kötete (1966), majd ugyancsak a kiadó *Lyra Mundi* könyvsorozatának darabjaként jelent meg számos fordító tollából született Dylan Thomas válogatott versei című kötet (1979). Egy évvel később, 1980-ban jelent meg magyarul a szerző *Rebeka lányai* című regénye. Majd megjelent Ezeket követte többek között Erdődi Gábor két jóval korábbi, egy verseket (*A csontnak partjain*, 1993) és egy elbeszéléseket (*A szerelem térképe*, 1998) tartalmazó műfordításkötete. 1999-ben pedig magyar nyelven hozzáférhetővé vált Dylan Thomas *A sziget* című regénye is. Mindezek után a most magyarra ültetett *Jegyzetfüzet-versek* újabb, igencsak fontos lépésként járulnak hozzá az immár több mint negyven évre visszatekintő magyarországi Dylan Thomas-recepció teljessé válásához. Az apró bírálható

pontok ellenére a vállalkozás tiszteletet és értékelést érdemel, hiszen a könyv vitathatatlanul fontos darabokkal gazdagítja a magyar műfordítás-irodalmat.

Összességében tehát nem csupán az a tény bír jelentőséggel, hogy fordított szerző magyarul eddig ismeretlen verseit adja közre a kötet, hanem amennyiben nem csupán recepciótörténeti, de műfordítás-kritikai nézőpontból közelítünk a szövegegyütteshez, úgy egyúttal magyar nyelvterületen jelentős *költői* vállalkozásról is beszélhetünk. Kisebb pontatlanságai, stilisztikai törései ellenére állíthatjuk, hogy Erdődi Gábor versesztétikai szempontból is remek munkát végzett. Egy ekkora terjedelmű és volumenű műfordításkötet aligha adható közre apróbb hibák nélkül. A *Jegyzetfüzet-versek* talán az utóbbi évek egyik legfontosabb és legnagyobb volumenű angolból magyarra ültetett versfordítás-kötete, mely végre betölt egy régóta fennálló hiányt a magyar fordításirodalomban.

(Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2013, 364 oldal)